lovanju obitelji Andrijić kroz tri generacije posvećuje Fisković posebno poglavlje prateći njene članove na radu u Dubrovniku i izvan njega. S podacima o djelatnosti majstora »zrele renesanse« Bračanina Nikole Lazanića završava Fisković svoju bogatu knjigu.

Fiskovićeva knjiga, sa svojim brojnim novim atribucijama, temelji se uglavnom na arhivskim podacima, ali ni stilska analiza nije u slučaju potrebe ostala zapostavljena. Knjiga pokazuje, da Fisković jednako dobro vlada onim sredstvima, koje na jednom mjestu zahtijeva od historičara umjetnosti: »Historik umjetnosti mora da bude oprezan u svom proučavanju stilova i u svojoj komparativnoj metodi. Njegovo tvrđenje mora da je jednako osnovano na analizi stila i promatranju umjetničkog objekta kao i na arhivskoj građi o tom predmetu.«

Svojim otkrićima autora dubrovačkih spomenika Fiskovićeva je knjiga zaista obogatila našu domaću historiju umjetnosti; ona nije samo utvrdila neke sporne atribucije i osvijetlila neke nejasne probleme o porijeklu i utjecaju, nego je te spomenike povezala s našim domaćim majstorima i učinila nam ih na taj način još dražim, a Dubrovnik, tu golemu riznicu naše kulturne baštine, za nas još vrijednijim.

Po svojoj osnovnoj orijentaciji, po postavljenju zadaće i njezina rješavanja Fiskovićeva je knjiga velik i koristan prinos našoj novoj historiji umjetnosti. Nesumnjiv uspjeh takvog načina rada i prilaženja problemima treba da znači — i značit će — sigurno poticaj za što intezivniji rad na tom području.

Milan Prelog

O PROBLEMATICI ETNOGENEZE SLAVENA

Pod naslovom *Narci i Volhi u Podunavlju — (iz historijsko-etnografskih komentara Nestoru)* nosilac katedre za etnografiju na moskovskom univerzitetu, akademik S. P. Tolstov, daje u 2. ovogodišnjem broju časopisa »Sovjetska etnografija« dragocjen prilog problematici etnogeneze Slavena.

Složena i teška pitanja o porijeklu i postanku slavenskih jezika i naroda oduvijek su bila mnogo obrađivano područje slavenske nauke. Otkako se pojavljuje pismenost u pojedinih slavenskih naroda, javljaju se u najranijim zapisima, i domaćim (Pop Dukljanin, Nestor) i suvremenim ili još ranijim stranim piscima, podaci i tumačenja o porijeklu, međusobnoj srodnosti i seobama slavenskih plemena i naroda. Kao osnovno pitanje historijskog zbivanja, problem etnogeneze, tretiran kroz svu historiografiju, ulazi u suvremene radove, pa je ono i danas u naučnom radu slavista jedna od važnih tema historije i historijske etnografije. U tome predvodi škola sovjetske etnografije. U Institutu za etnogenezu Akad. Nauka SSSR okupljen je kadar uglednih učenjaka, koji se bave ovim pitanjima. Uz historičare i arheologe (A. D. Udaljcov, Ribakov, Tretjakov) u ovom Institutu vodi historijsku etnografiju akademik Tolstov. On je u godinama nakon Velikog domovinskog rata već niz radova posvetio problemu etnogeneze sovjetskih naroda uopće; navedena radnja o problematici etnogeneze Slavena jedna je od posljednjih. Kako u njoj autor iznosi za nas veoma važna opažanja i dolazi do posve novih naučnih pogleda i rezultata; kako je i samo njegovo pristupanje ovim problemima, pa njegova metodika u rješavanju ovih veoma složenih kompleksa za nas neobično poučna, treba ovu raspravu akad. Tolstova prikazati što potpunije i opsežnije.

Još 1931. Niederle u svojoj Rukověti, rezimirajući diskusiju o lužičkoj kulturi, navodi: »Kad nam budu ruski arheolozi kazali kojem narodu pripadaju ova zagonetna grobišta sa pepeonim žarama, kijevska, poltavska, černigovska i volinjska..., tada ćemo moći riješiti i problem lužičkih grobišta sa pepeonim žarama.« Time on ovo pitanje ostavlja otvorenim, jednako kao što u punoj hipotetičnosti ostavlja i pitanje »pradomovine« Slavena, dakle i porijekla Slavena uopće. Međutim, ma da su kasnije objavljeni mnogi radovi sovjetskih historičara i arheologa, pa i nakon što je zapadna nauka uzela u pretres ove radove i njihove rezultate, praslavensko pitanje ostaje u građanskoj nauci zapadnih Slavena neriješeno. Ta građanska nauka nije više imala sposobnosti, da svomu radu dâ potrebnu zaključnu sintezu. Nakon što se nagomilao dragocjeni naučni materijal, i onaj arheološki i onaj naučne analize, — konstruktivni dio naučnog rada, koji bi napokon imao uroditi novim naučnim pogledima, ostao je sputan formalnom metodikom. Ovaj naučni postupak nije više mogao osigurati rješavanje aktuelno postavljenih zadataka. Čak i za svoje doba napredan i širokogrudan, Niederle ostavlja u svojim prekrasnim sintezama mnoga pitanja neriješena, štaviše, usprkos svima svojim pozitivnim indicijama označuje svoju tezu već unaprijed nerješivom. Sve to nije posljedica nedostatnog materijala ili neizvršenih predradnja. Liberalna nauka zapadnih naroda ostaje sterilnom zbog stranputice, na koju je zavodi idealističko poimanje historije. Prividna naučna akribija prelazi u formalističku pedanteriju, u kojoj naučni postupak postaje sam sebi svrhom. Ovakva »nauka« ne može više svladati zapreke, koje niču iz njezinih vlastitih ideoloških pozicija i metoda.

U isto doba njemačka škola ne ustručava se srušiti ovu literarnu skepsu i bez skrupula prelazi u političku aroganciju. Dva pokoljenja prije Hitlera stavljaju savršeno organizirani njemački naučni aparat, opremljen svima modernim sredstvima, u službu antislavenskih političkih prohtjeva. Ovoj naučnoj sili suprotstavlja se slavenska nauka, i to prvenstveno kod Poljaka, gdje se u godinama između dva rata slavistika i sve njene discipline počinju snažno razvijati. Prekrasna iskapanja poljske antropološko-arheološke škole, radovi poljskih antropologa, historika, filologa i etnografa donose obilat materijal i niz dobro fundiranih teorijskih radova, pa se tako njemačkoj ofenzivi suprotstavlja oštra naučna raspra, koja poljskoj nauci donosi korisnih plodova. Upravo u pitanju lužičke kulture Poljaci daju niz pozitivnih dokaza o aborigenu slavenstva ove oblasti. Ali zapadno-slavenska građanska nauka pa ni sam Niederle, pritisnuti teretom svoje skepse, ne usvajaju dokaze poljske škole. Spomenutu ideološku i metodsku nemoć građanske nauke moguće je prevladati jedino usvajanjem i primjenom materijalističkog shvaćanja historije. Ali primjenjujući danas historijski materijalizam u našem naučnom radu moramo se koristiti iskustvima i rezultatima sovjetske nauke. Upoznavanje tih iskustava i rezultata od goleme je važnosti za upoznavanje činjenica i metode, no pri tome predstavlja naročitu opasnost mogućnost prividnog, šablonskog usvajanja dijalektičkog materijalizma. Kako Tolstov navodi u svome programatskom članku »Sovjetska škola u etnografiji« (Sovj. etnografija, IV, 1947, str. 13), pokušaj da se konkretan istraživački rad zamijeni apriornom sociološkom shematizacijom, kojoj za ilustraciju imaju poslužiti na sreću pohvatani arheološki i etnografski primjeri, morao je dovesti do štetnih posljedica u historijskim disciplinama, pa i u etnografiji. Nije dakle slučajno, da smo za ovaj naš prikaz odabrali upravo posljednju etnogenetsku raspravu Tolstova, autora, koji danas sovjetsku etnografsku školu vodi smjerom najdosljednijega historijskog materijalizma.

U 1. pogl. ove rasprave, *Tekst Nestora i teorija Šafarika,* Tolstov postavlja problem iscrpnim citatom iz Nestorova ljetopisa, i to onih stavaka, koji se odnose na raseljenje

Slavena iz Podunavlja i najezdu naroda Volha u ovu oblast. Nestorovu vijest označuje kao etnogoničku legendu, koja sadržava ove elemente: 1) stari naziv Slavena — Narci; 2) vijest o prvobitnom raseljenju slavenskih predaka u Iliriju te srednje i donje Podunavlje, i 3) vijest o provali naroda Volha, Vlaha, te kao posljedicu toga događaja raseljenje Slavena na sjeveroistok. Nakon toga autor podvrgava kritici dosadašnju literaturu o pradomovini Slavena. Niederle postavlja doduše hipotezu o pradomovini Slavena u oblasti Pinskih močvara, te je usvaja i provodi u svojim daljnjim radovima, no ipak ostaje kod njega budna kritika prema toj vlastitoj hipotezi, za koju i sam navodi, da je ne može dokazati arheološkim materijalom. Sovjetska historijska etnografija probija međutim novi put na osnovi Marrovih zasada o glotogoničkom procesu ukrštavanja, ona briše pojmove »pranarod« i »pradomovina« i ne postavlja faktor raseljenja kao isključivi tumač za diferenciranje historijskih slavenskih jezika. Prema svima dosadašnjim rezultatima (arheološkim, historijskim i lingvističkim) istočni Slaveni su potomci prastarog aborigenog pučanstva u svojim današnjim zemljama.

Autor razvija zatim svoju tezu o vrijednosti usmene narodne historijsko-genealoške tradicije, sačuvane u rukopisnim izvorima i historijskim podacima. Ovaj neveliki stavak ogledalo je sjajne metodike sovjetske etnografske škole. Na osnovi recentnih etnografskih podataka i kritike historijskih tekstova, Tolstov daje opravdanje za postojanost usmenog prenosa i do podrug tisućljeća unazad (Polinezija, hetitski spomenici, turkmenski literarni zapisi), a za Kitaj i do dva tisućljeća unazad. Ovim podacima Tolstova mogli bismo s našeg područja dodati analogne primjere. Tako se u jednoj našoj listini od god. 1391. govori o Epidauru kao o mjestu gdje je stajao »grad stari Dubrovnik«,[1] a taj je zapis raniji nego što se tradicija mogla obnoviti na temelju historiografskih djela humanističkih pisaca. Pa i priče o Trojanu i caru Dukljaninu idu u ovaj red, ma da su se već pretopile u čisti folklor. Znamo napokon, da i u naše doba pune pismenosti usmena predaja genealoških pasova u našim brdskim zajednicama s ostacima gentilnoga uređenja dosiže, kako je sigurno provjereno, do više od 550 godina unatrag (Marko Miljanov, Erdeljanović). Upravo ovi naši podaci i govore u prilog teze Tolstova, kojom obrazlaže postojanost tradicije time, što ona sadržava u sebi genealoški elemenat, jer u gentilnom sistemu genealogija postaje regulator porodičnih i društvenih odnosa. Usprkos mogućnosti da se genealogija falzificira, sačuvana tradicija sadržava ipak opću genealošku koncepciju, dakle osnovne podatke genealogije. Autor zaključuje, da i Nestorova kronika nosi u sebi tradiciju ove vrste. Pojava pismenosti prekida historijsko-genealoške tradicije, pa dolazi do degeneracije i poremećenja u podacima. Na ovoj granici tradicija dobiva vrijednost folklora. Nakon što se autor kritički osvrće na literaturu o Nestorovim Volhima, zajedno s ranijim autorima odbija tezu o Rimljanima i Francima, te usvaja, da je naziv Volhi, Volohi, Vlasi etnonim Kelta, i zaključuje, da se historijska jezgra Nestorove vijesti o Vlasima odnosi na prodor galskih plemena u srednje i donje Podunavlje u IV. stoljeću prije n. e.

U 2. poglavlju, *Halštat i Laten,* autor u osvrtu iznosi značajne crte halštatske kulture (plužna zemljoradnja, visoka obradba bronce i željeza, obrt i trgovina), što su sve signali za prvu etapu primitivnog robovlasničkog uređenja ili svakako posljednje etape vojničke demokracije. On u glavnome daje oblast geografskog prostiranja halštata, ali i vremenskog, jer se halštat javlja u Podunavlju već u brončano doba, a veže se i s ranom lužičkom kulturom. Halštat biva naglo prekinut latenom, kojem su nosioci, kako je u nauci usvojeno, Kelti, te taj prekid halštata označava ujedno invaziju barbara s vojničko-plemenskom organizacijom. Međutim, halštatske tradicije kao i one starije od halštata — među njima lužička te ona podunavskoga brončanog doba — produžuju život

[1] F. Miklošić, *Monumenta Serbica,* Beč 1858, str. 217.

u svojim oblastima za vrijeme latenske epohe, te tako daju dokaza o postojanosti etničkih tradicija ovih zemalja. Tako i invazija Kelta ulazi u tradiciju i, prema Tolstovu, javlja se kod Nestora. Činjenica, da je slavenska narodna tradicija sačuvala uspomenu o ovim događajima još u Nestorovo vrijeme, nesumnjiv je dokaz, da su »Iliri« centralne dunavske jezgre halštatske civilizacije bili u nizu osnovnih predaka Slavena, jednako kao i »Tračani« u Dakiji, o vojevanju kojih se u vrijeme Trajana pamtilo u Rusiji još u XII. stoljeću. Tolstov dovodi Herodotovu priču o Neurima u vezu s imenom ilirskih Nora, koji su dali ime Noriku i koji su napustili svoju postojbinu onda, kad su na njih navalili osvajači iz sjevernih pustinja, te ih prisilili da se nasele u oblast Budina, po Herodotu svojih srodnika, dakle u povirju Dnjestra i Buga. Halštatski arheološki materijal u Transilvaniji, pa čak u Galiciji i Podolju, dakle u oblasti Herodotovih Neura, zatim situle italskog porijekla i ostali analogni elementi — sve to govori o neposrednim vezama postojbine Neura s oblastima klasičnog dunavsko-jadranskog halštata. Šafarikova hipoteza o slavenstvu Neura priznata je u nauci (Niederle, Tomašek, Mins), pa i od sljedbenika njemačke škole u ruskoj literaturi (Braun, Gotje). Štaviše, i indoevropska lokalizacija pradomovine Slavena smatra Neure Slavenima, jer, kako kaže Tolstov, »inače predima Slavena ne bi uopće bilo mjesta na historijsko-etnografskoj karti Evrope«. Ali usvajajući slavizam Neura on ide i dalje, jer »slavizam« Neura povlači za sobom, prema gornjim izvodima, i »slavizam« ilirskih aborigena Norika, priznanje historijske istine u jezgri pričanja Nestorova i reviziju cjelokupnog ilirskog problema. Međutim, niz arheološko-etnografskih elemenata potiče na ozbiljno posmatranje pitanja o survivalima halštatske kulture u srednjovjekovnoj, pa i suvremenoj materijalnoj kulturi slavenskih naroda, i to ne samo južnih, nego i istočnih.

S pitanjem Neura u tijesnoj je vezi pitanje Budina. Tolstov pristaje sa Šafarikom i Niederleom uz »slavizam« Budina, protivno finskoj i germanskoj hipotezi, te iz Herodotovih podataka izvodi za Budine kao i za Gelone u širokom smislu ovog termina značajke sjeverne skupine protoslavenskih plemena, koja su dala tako lijep spomenik kao što su Biskupine. Bez sumnje, u spomenicima ovog tipa ili u njegovim istočnim analogijama sjeverne Ukrajine treba tražiti izvor Herodotovim pričanjima. Autor zaključuje, da je ime Budini, izvedeno iz korijena »bud«, vjerojatno skupno ime sjevernih protoslavenskih grupa od Dona do Labe.

U 3. poglavlju, *Iliri i Slaveni*, Tolstov daje osnove Marrova učenja i time glavni smjer sovjetske etnogenetske škole. Kako je ovaj autorov stavak upravo za našu etnografiju od važnosti, jer nam u veoma konciznom stilu, tako značajnom za naučni izraz Tolstova, daje osnovni stav i osvjetljava problem pojave jezika i naroda u toku historijskog zbivanja, to će biti najbolje, da ove temeljne autorove izvode iznesemo njegovim riječima.

»Nova koncepcija o historijskom razvitku jezika, koja se osniva na principima materijalističkog poimanja historije — nakon što je na nov način postavila čitav problem porijekla indoevropskih jezika i naroda — dala je nov aspekt i u obradbi pitanja o porijeklu svakoga pojedinog ogranka Indoevropljana. Historija jezikâ i njihovih međusobnih odnosa ne promatra se više u metafizičkom jednolinijskom planu, kao da je svagda i svuda izaziva jedan te isti uzrok, a taj je raseljenje onih koji nose jezik. To nije više beskonačan lanac filijacija gigantskoga genealoškog stabla, u korijenu kojega kao da su već u embrionalnom i općem vidu zastupani elementi svih budućih razgranjenja. — Na temelju učenja Marra i njegovih sljedbenika javlja se daleko složenija i bogatija slika svjetskoga glotogoničkog procesa, određena značenjem jezika kao najvažnijeg sredstva životne aktivnosti društva, adekvatnog razini i značenju društvenog rada, strukturi društva i odgovarajućem stupnju razvitka mišljenja. Dosljedno tome izgrađuje se, osnovana na točnim činjeničnim podacima, koncepcija prvobitne raščlanjenosti i mno-

gobrojnosti primitivnih jezičnih sistema, koji su uvjetovani ograničenim potrebama saobraćaja, što proizlazi iz ekonomske izolovanosti arhaičnih, gentilnih i plemenskih zajednica. S proširenjem veza među plemenima kao posljedicom razvoja proizvodnih snaga, sa složenim procesima konsolidacije opsežnih plemenskih saveza, što se snažno javljaju u stadiju »vojničke demokracije«, posljednjeg stupnja gentilnog uređenja, na kojem stupnju dolazi do opsežnih perturbacija etničkih elemenata u oblastima prostranih vojničko-plemenskih udruživanja, pokreću se snažni procesi jezične integracije, međusobnog pronicanja i slijevanja ranije formiranih samostalnih jezičnih grupa, do unakrsne infiltracije leksikalnih elemenata i do nastajanja bitno novih sintaktičnih i morfoloških struktura, koje odgovaraju novoj etapi razvitka mišljenja i novim potrebama međuplemenskih komunikacija. Otuda golema uloga procesa jezičnog ukrštavanja na ovim etapama historije, na koje se i odnosi formiranje najsnažnijih jezičnih sistema koji su, ovom ili onom sudbinom mijenjani, dospjeli do u sadašnjost.«

»Sjajnim otkrićem N. J. Marra, utvrđivanjem činjenice, da indoevropski jezici predstavljaju produkt ukrštavanja pradavnih jafetskih jezika Mediterana (u širokom smislu ove riječi), a i utvrđivanjem stadijalnog značenja procesa indoevropeizacije izgrađene su pretpostavke za rješavanje konkretnih problema gloto- i etnogeneze pojedinih grupa Indoevropljana. Pređašnje postavljanje pitanja — od kakvoga korijena i kada se »odvojio« neki jezik i narod, njegov nosilac, gdje je bila »pradomovina« tog jezika i naroda i kako se on dalje granao u procesu raseljavanja svojih nosilaca — zamijenila je nova postavka: na kojoj je teritoriji i na temelju kojih prvobitnih plemenskih jezika, u kojoj epohi i pod djelovanjem kakvih socijalno-historijskih uvjeta proizašla pojava dotičnog jezika. Samo se po sebi razumije, da ovakvo postavljanje problema potpuno isključuje rasno prilaženje gloto- i etnogenezi, koje i do sada... vlada u buržoaskoj lingvistici i historijskoj etnografiji. Nove jezične skupine javljaju se u pravilu na rasno raznorodnoj osnovici, te u procesu mnogobrojnih i mnogolikih ukrštavanja jedne te iste jezične grupe, u raznim kombinacijama, ulaze u sastav historijskih novih tvorba, s nestalnim i relativnim granicama između pojedinih etno-lingvističkih grupa.«

Na osnovi ovakvoga naučnog gledanja na složene probleme zbivanja kod jezičnih i etničkih tvorba jasno je, da će i problem etnogeneze slavenskih naroda biti postavljen na isti način. Tolstov produžuje: »U skladu s time postavljen je i problem etno- i glotogeneze Slavena u sovjetskoj literaturi na principijelno novu osnovicu: sovjetski istraživači ne postavljaju više pitanje o tom, koji je od pradavnih naroda, recimo iz podataka Herodotovih, Plinijevih ili Ptolemejevih, »slavenski«, ili koja je od kultura neolita ili brončanog doba »slavenska«. Pitanje se postavlja šire i složenije: kad je, pod djelovanjem kakvih prilika, na kojoj teritoriji i na temelju ukrštavanja kakvih pradavnih etničkih elemenata nastalo historijsko slavenstvo.«

Obraćajući se faktima, autor iznosi, kako su već u ranom srednjem vijeku narodi trako-ilirske grupe prestali postojati na čitavom historijski utvrđenom prostoru, a i onom hipotetskom (na pr. u oblasti lužičke kulture), i to tako, da su Slaveni zamijenili ove narode. Doista, isključivši krajnji slavenski sjever, o kojem u antikno doba nemamo baš nikakvih podataka, sva se oblast prostiranja Slavena u ranom srednjem vijeku podudara s oblasti nekadašnjeg prostiranja »Tračana« i »Ilira«. Izuzetak čine albanski narod i podunavski Romani. Uz rezervu, da li se to može smatrati samo slučajem, autor raspravlja dalje o problemu trako-slavenskih odnosa. U VII. stoljeću srednje Podunavlje je već potpuno slavizirano, a da uza sve to nemamo vijesti o istrebljenju ranijeg žiteljstva. Uporedbom prilika u Galiji i Italiji, autor izvodi zaključak, da proces slijevanja došljaka sa starincima u trako-ilirskim oblastima daje sasvim druge rezultate nego na području zapadno-rimskog carstva. Po Tolstovu sve se ovo može objasniti samo u tom smislu, što se trako-ilirsko žiteljstvo istočno-rimskog carstva u masi poslavenilo, t. j.

socijalno i etnički stopilo s došljacima. Ovo se pak može dogoditi samo uz preduvjet kulturne i etničke blizine. Ipak bismo uz autorovo uspoređivanje značajaka, koje prate etnogoničke procese na tlu obaju carstava, mogli primijetiti, da su uz uzroke, koje on navodi u tim procesima, prisutne i pojave, koje proističu kao posljedica iz same podvojenosti poznoantikne ekumene, odnosno iz razlike socijalne i kulturne strukture obaju carstava. Ova se podvojenost ne odražava samo u životu naroda nasljednika obaju carstava, nego i u razvoju kršćanstva, koje kao jedinstven socijalno-ideološki pokret preplavljuje antikni svijet, a svoj lom doživljava upravo s istih uzroka podvojenosti rimskog carstva, kad na tlu istočnog carstva prevladava narodna samostalnost crkvenog jezika i hijerarhije, protivno uniformnom latinitetu Zapada.

Tolstov je ipak daleko od toga, da stavi znak jednakosti između Trako-Ilira i Slavena. Uza sve oskudne podatke o jezicima trako-ilirskih skupina vidimo, da ovi jezici nisu nipošto slavenski. Međutim, u razjašnjenju glotogeneze Slavena treba povući još jednu komponentu osim trako-ilirske: to je skitski elemenat, ili — pod vidom jasnog skupnog značenja ovog termina — elemenat sako-sarmatski. Da ukratko sažmemo veoma bogate i plodne autorove izvode s ovog područja!

Skiti ulaze u dubinu zone prostiranja sjevernog halštata. Rostovcev stavlja u V. stoljeće prije n. e. sjeverozapadnu granicu skitske hegemonije u oblasti Odre i Nise, dok drugi autori vide za isto doba snažan skitski utjecaj čak istočno od Labe. Zapadna i jugozapadna granica skitskog prostiranja podudara se u biti sa zapadnom granicom raseljenja Slavena u ranom srednjem vijeku. Promatrajući arheološke podatke na geografskoj karti, autor dolazi do zaključka, da »zona uzajamnog prekrivanja oblasti halštata te sjevernog i istočnog utjecaja halštata, kao i zona prostiranja skitskih spomenika gotovo u potpunosti prekrivaju slavenski teritorij ranoga srednjeg vijeka«. Autor uz potrebnu korekturu iznosi hipotezu Soboljevskog o porijeklu slavenskih jezika ukrštavanjem dviju grupa, od kojih je jedna hipotetska baltska sa satem-oznakama, a druga član kentum-grupe, očito jedan iranski ogranak, vjerojatno skitski jezik. Autor ispravlja Soboljevskog u toliko, što po njegovu mišljenju nisu Skiti, nego trako-iliro-protobalti aborigena komponenta ovog procesa. »Susret« obiju komponenata desio se ranije (kako se čini ne kasnije od VI. do V. stolj. prije n. e.), i to na daleko prostranijem teritoriju nego što ga pretpostavlja Soboljevski, upravo na čitavom teritoriju slavenstva u ranom srednjem vijeku. Proces sako-sarmatizacije protoslavenskog i ranoslavenskog govora produživao se u znatnom vremenskom razdoblju, sasvim do prvih stoljeća n. e., o čemu svjedoči široko rasprostiranje specifično sarmatskih spomenika na znatnom dijelu slavenskog teritorija. Međutim, to više nisu bili utjecaji na protoslavensku, nego na staroslavensku etničku sredinu. Ovom vremenu pripada nesumnjivo jedna vrsta spomenika, značajnih po svojoj tipološkoj jednolikosti i po teritorijalnom prostiranju. To su grobišta sa pepeonim žarama, t. j. kompleks spomenika, kojih zajedničke značajke, a i sav daljnji razvoj nesumnjivo govore o njihovu slavizmu. Nakon što autor utvrđuje oblast prostiranja ove grupe spomenika i nakon što ih stavlja u vrijeme od prvih stoljeća prije n. e. do sredine prvog tisućljeća n. e., polemizira sa Niederleom, koji ove spomenike pripisuje Keltima. Tolstov opaža, da se ovo zaključivanje protivi arheološkim podacima, te nastavlja polemiku s njemačkom školom, odnosno s autorima koji stoje pod utjecajem ove škole i koji nisu mogli dovesti u sklad »porazno jedinstvo, tipološku jednolikost i stalnost kulture žiteljstva ove opsežne oblasti«. Međutim, radovi Tretjakova nedvoumno dokazuju jedinstvo oblasti grobišta sa pepeonim žarama istočno od srednje Labe sa zemljama istočnih Slavena.

Iako smo se do sada u svemu dali voditi sjajnim naučnim izvodima našega autora, u daljnjim njegovim izlaganjima, gdje on prelazi na osjetljivo tumačenje filoloških etimologija, ne bismo se mogli s njime u svemu saglasiti. Govoreći o savezu Sveva Tolstov

tumači, kako taj vojnički savez nastaje kao rezultat kretanja slavenskih plemena iz polapsko-odranskog sliva prema zapadu. Ta su plemena zatim u procesu svog nastupanja kroz međurječje Rajne i Vezere, dakle oblast naseljenu Germanima, inkorporirala različite germanske i germansko-keltske rodovne i plemenske skupine. Iako historijska i sociološka podloga u tumačenju strukture ovakova vojničkog saveza prema Tolstovljevom izvodu djeluje uvjerljivo, nikako nas ne zadovoljavaju njegova etimološka izlaganja, kad na pr. imena Svevi ili Semnoni dovodi u vezu sa slavenskim Zemniči, te kad ime Langobardi izvodi iz slavenskih korijena »long«, »lug« i »bard«, koji posljednji nalazi u imenu Bodrici.

Ne možemo slijediti autora ni u 4. poglavlju, *Termin Slaveni,* i to ni u njegovoj polemici s Muchom (autore kao što su Much, pa čak i Kossina, danas ni sasvim malograđanska »nauka« zapadnih Slavena ne uzima više u obzir), a niti u njegovim etimološkim izvodima, u razmatranje kojih se ne upuštamo, jer za to nemamo potrebne stručne spreme, pa tek kao primjer navodimo autorov zaključak izveden iz paralelizma zvukova: čovjek — Slovak! Kao svagda u Tolstova, sociološko tumačenje imena Slaven, izgrađeno na historijskom materijalizmu, ima svoju privlačnost. Po njemu ime Slaven postoji kao apelativ još iz predskitskih vremena i tek u razvoju biva u svojim različitim oblicima fiksirano kao etnonim (Udaljcov). Historijska je pretpostavka razumljiva: masovno ratničko nastupanje Slavena na istočno-rimskoj granici, u kojem procesu vojska postaje osnovni nosilac političkog ujedinjavanja slavenskih barbara. Međutim, ova vojska još uvijek počiva na tradicijama arhaične dobne organizacije, no kako ipak obuhvaća već i svu narodnu masu srodnih i saveznih plemena s obje strane limesa, postepeno se ime Slaven prenosi na sadržaj čitavog naroda. To i jest razlog, da se ovaj široki etnonim kao narodno ime sačuvao tamo, gdje je glavnina vojničke snage slavenskih plemena bila najjače izložena, dakle na granicama slavenstva, u Sloveniji, Slovačkoj, u Makedoniji i kod novgorodskih Slavena.

U 5. poglavlju, *Uz pitanje o porijeklu podunavskih Romana,* Tolstov se opet nalazi na čvrstom tlu dosljednoga materijalističkog tumačenja historijskog zbivanja, te nas uvjerljivo uvodi u problem etnogeneze podunavskih Romana. On polazi od činjenice, da se prostiranje današnjih romanskih naroda podudara s prostorom nekadašnjega keltskog područja, te da u nekeltskim zemljama pod rimskom vlasti (sjev. Afrika, Panonija, Norik) nije došlo do utvrđivanja romanskih elemenata. Pravilna zakonitost očituje se u pojavi, da su se svi keltski jezici, osim residua na otocima, pretopili u historijske romanske jezike. Taj je proces mogao biti predodređen karakterističnom strukturom i materijalnom srodnosti jezika keltskih i italskih, dakle i latinskog. Ova srodnost onemogućuje dugi stadij bilingviteta zadanog rimskom dominacijom. Autor dakle postavlja hipotezu, da su podunavski Romani potomci romanizovanih Kelta, te bi to imao biti onaj narod, koji Nestorova kronika zove Volhi. Bez sumnje, dački elemenat javlja se kao kvantitativno najjači stari sloj u etnogenezi rumunjskog i moldavskog naroda, no taj elemenat ulazi u sastav ovih naroda pretežno posredovanjem Slavena, što se desilo u dva maha, u ranom srednjem vijeku i po drugi put u XVI. stoljeću. Dački elemenat dao je jeziku podunavskih Romana više od 40% materijalnog sastava, neke fonetske i morfološke osobine zajedničke jezicima podunavsko-romansko-balkansko-slavenskim i albanskom, kao na pr. član dodat imenici. No romanski sloj nisu dali rimski vojnici, nego potomci onih već davno ukrštenih grupa, koji su još sačuvali keltski govor i koji, na pomolu naše ere, nastupaju pod različitim imenima. Ovaj problem zahtijeva po riječima autora etnografsko-historijski studij napose, a ne ulazi u temu ove radnje.

Time svršava 5. poglavlje Tolstovljeve rasprave, ali prije nego što prijeđemo na njegov *Zaključak,* treba da se vratimo još na stavak, kojim se autor u svom 3. poglavlju

kratko osvrće na etnogenezu Germana. Ne čini nam se opravdanim, kad se on u ovom problemu ograničuje na objašnjenja kao što je ovo (nakon što je opisao oblast iz koje germanska plemena naviru u srednju Evropu — a ta oblast, po njegovu mišljenju, zahvaća cijeli Jütland, Frieseland, ušće Rajne i možda još šumovitu oblast između donje Rajne i Vezere): »Osim visoko razvijenih Kimbra Jütlanda germanska plemena bila su krajnje zaostala, primorska, većim dijelom lovačko-ribarska, površno indoevropeizirana...«, i dalje: »Sve što znamo o starim Germanima, kako prema svjedočanstvima antikne etnografske literature, tako i iz arheoloških podataka, dopušta da utvrdimo, da u vrijeme, koje nas zanima (t. j. na prelasku u našu eru; op. M. G.) u ovom zaostalom kutu Evrope pada burni prijelaz od sjedilaštva i primitivne zemljoradnje te ribarenja k polunomadskom ekstenzivnom stočarstvu...«, koji dovode do raseljenja germanskih plemena iz ovog »zaostalog zakutka« Evrope. Ne možemo ne povući uporedbu između nekadašnje »pradomovine« Slavena u »Pinskim močvarama« i ovoga »zaostalog zakutka« Evrope. Nije opravdano na temelju daleke sličnosti i nedokazane etimologije Kimbri — trački Kimerijci iz etnogeneze Germana izbaciti dansko brončano doba kao jedan od stadija u razvoju Protogermana, a da u čitavom kompleksu ni ne spominjemo pomorstvo, kojim sjeverni Germani osvajaju Ocean i koje bez sumnje pretpostavlja dugi historijski razvoj snažnih etničkih skupina. Opravdano je krajnje neprijateljstvo prema njemačkoj nacističkoj agresiji, političkoj i naučnoj, ali je neosporno, da rješavanju svakoga naučnog problema treba pristupiti s jednakom objektivnosti.

Autor daje u *Zaključku* zbir svojih razmatranja i konstatira, kako s punim pravom možemo smatrati, da je uspostavljena vjerodostojnost Nestorovih zapisa o počecima slavenstva. Razumije se, ne može se usvojiti pričanje Nestorovo o »podunavskoj pradomovini Slavena« ni o »raseljenju Slavena iz Podunavlja«, jednako tako kao što se ne može govoriti o raseljenju Slavena iz oblasti lužičke kulture (Lehr-Splawinski), ili sa srednjega Dnjepra (Hvojka). Svaka je od ovih postavaka jednostrana, ma da svaka sadrži u sebi zrno istine, po tome što je dokazana neprekinuta historijska veza Slavena ranoga srednjeg vijeka sa starim žiteljstvom ovih oblasti. Etnogonički areal slavenstva obuhvaća sve ili gotovo sve zemlje slavenskog raseljenja ranoga srednjeg vijeka od Labe do Dona. Nestorovo pričanje sačuvalo je spomen o jednom od najvažnijih čvornih momenata slavenskog etnogoničkog procesa, koji se duboko usjekao u sjećanje poznog potomstva. To je bilo rušenje jedne od protoslavenskih civilizacija rane antike, civilizacije halštatsko-ilirske, pod udarcima keltske najezde, i široka emigracija nursko-neurskih ilirskih plemena na sjever i na istok, gdje su ukrštavanjem s drugim Protoslavenima postali jedan od snažnih elemenata slavenske etnogeneze.

Teoriju Šafarika i halštatsko-slavensku teoriju Wankela treba oteti zaboravi i na novoj osnovi uvesti u naučnu obradbu. Klasični istočni halštat leži u počecima slavenske kulture jednako tako kao što u njenim počecima leži razvijena zapadno-skitska civilizacija i »sjevernoilirska« u svojim ranim oblicima, a upravo to je lužička kultura.

Tako eto Tolstov daje odgovor Niederleovoj skepsi i novim metodom materijalističkog poimanja historije otvara pogled u dubinu etnogoničkih zbivanja u Slavena.

Marijana Gušić

HISTORIJSKI ZBORNIK

GODINA I 1948 BROJ 1-4

TISAK I NAKLADA NAKLADNI ZAVOD HRVATSKE / ZAGREB

REDAKCIONI ODBOR

VLADIMIR BABIĆ
MIROSLAV BRANT
GRGA GAMULIN
MARKO KOSTRENČIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

JAROSLAV ŠIĐAK

I Z D A J E

POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE

ZAGREB